

KAPITTEL 2

«Eg veit i himmerik ei borg» og «Eg ser». Metaforar i salmar brukte i gravferder

Norunn Askeland

Universitetet i Sørøst-Noreg

Summary: What metaphors about life, death and afterlife is found in hymns often sung in funerals? In order to get an historical perspective on this issue I analyse and compare the metaphors in two hymns, one popular hymn from the Middle Ages, translated from German to Norwegian, and one popular hymn from the 1980's, written by a Norwegian priest and pop artist. Both hymns portray life as a journey for a poor wanderer and his companion. The companion in the oldest hymn is with no doubt Christ, whereas the companion in the modern hymn can be Christ or another human being, depending on the context. Death is personified as a violent person in the oldest hymn and as something you have to taste in the modern hymn. The hymn from the Middle Ages portray life after death as living with Christ in a castle of gold in eternal joy in heaven, whereas the modern hymn does not mention heaven at all. The main metaphor in the oldest hymns is the castle of gold, maybe as a result of the fact that Germans in the Middle Ages all had a castle in the mountains before their eyes. The main metaphor in the modern hymn is Understanding is Seeing, as the life companion cannot do anything but see the wanderer's trouble and share it with him. This is compared to how modern Scandinavian priests in hospices talk to dying patients: they cannot talk about heaven directly in their own words, but they can follow the patients' thoughts about heaven. In this way the modern hymn is a symptom of a typical secularized society.

Keywords: afterlife, death, funerals, hymns, metaphors

Innleiing

I løpet av hausten 2017 var eg i to gravferder. Begge var i kyrkjeleg regi, der det vart sunge salmar, og i begge gravferdene song dei denne salmen, som begynner slik: «Eg veit i himmerik ei borg, ho skin som soli klåre». Den første gravferda var i ei fjordbygd på Vestlandet, og den andre var på vestkanten i Oslo. Dei gravlagde var høvesvis ei bondekvinne på 97 år og ein mannleg språkforskar på 75 år. Den første var truande kristen,

Sitering av denne artikkelen: Askeland, N. (2018). «Eg veit i himmerik ei borg » og «Eg ser». Metaforar i salmar brukte i gravferder. I A. Johannessen, N. Askeland, I. B. Jørgensen & J. Ulvestad (Red.), *Døden i livet* (Kap. 2, s. 35-50). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.40.ch2>
Lisens: CC BY-NC 4.0

den andre ikkje-truande ateist. Dei mange som var møtte fram, kunne salmen og song så det ljoma i begge gravferdene. Etter dette har salmen sunge seg sjølv inne i meg, sikkert på grunn av den vakre folketonen, men kanskje også fordi eg har sett den skinande borga i himmelen for mitt indre auge, takka vere metaforen i dei to første linjene i teksten. Slik vart eg inspirert til å sjå nærmare på metaforane i denne gamle salmen og om mogleg samanlikne dei med metaforane i ein annan og nyare salme.

Dette kapitlet skal med andre ord handle om metaforar i salmar brukte i gravferder. Eg vil ta for meg salmen «Eg veit i himmerik ei borg» frå før 1600, og samanlikne han med salmen «Eg ser» av Bjørn Eidsvåg frå 1983. Utvalet av salmar kan verke tilfeldig og intuitivt ved første augnekast, men gjennom samtalar med kollegaer og venner har eg fått stadfesta at desse salmane er i bruk i gravferder. Resultata frå analysen kan naturlegvis ikkje generaliserast til å gjelde alle salmar. Grunnane til at desse to salmane er utvalde til analyse, er for det første at begge salmane er i bruk i gravferder i dag. For det andre har salmane ulik alder, i og med at det er rundt 400 år mellom dei. Det er derfor truleg at metaforane og tenkjemåten om livet, døden og eit eventuelt liv etter døden vil vere ulik i dei to tekstane. Ikkje minst fordi ein del forskning tyder på at tenkjemåten om livet, døden og særleg livet etter døden har endra seg over tid. Vi begynner med det siste.

Bakgrunn og problemstilling

Kva er vanlege førestillingar om livet etter døden i dag? Førsteamanuensis i teologi Bjarte Leer-Salvesen har funne at himmelen eller etterlivet er til stades i prestars forkynning i norske gravferder, men at det som blir sagt om emnet, er lite konkret (Leer-Salvesen, 2011). Professor i religions-sosiologi Pål Repstad hevdar at det generelt er feelgood meir enn frykt som pregar kristne forkynnarstrategiar i dagens kristenliv, og at det i dag er svært få som trur at menneske anten blir frelste eller går fortapt når dei døyr (Repstad, 2015). Det han slår fast, er at mange er usikre på kva som skjer etter døden, og at førestillinga om evig fysisk pine nærmast er borte. Kristendommen er med andre ord blitt mjukare, og Repstad peikar på ei rekkje forhold som kan ha svekt trua på helvete og fortaping, blant anna

antiautoritære ideal, religionsdialog, toleranse, auka utdanning og mindre interesse for teologi. Han hevdar også at folkeleg kristendom i tidlegare tider har vore mjukare enn den omvendingspredikantar presenterte i det han kallar «pietismens gylne århundre», frå om lag 1870 til 1970. For å illustrere dette poenget deler han ein anekdote med lesaren:

Jeg minnes en historie fra lyngdalstraktene, der den lokale møteleder prøvde å glatte ut litt etter den omreisende predikants helvetestale: «Ja, dette var alvorlige ting. Men nå skal me ha et grann kaffi, så ser me kanskje lysere på det.» (Repstad, 2015, s. 72)

Førestillinga om evig fysisk pine var ei konkret førestilling, men ifølgje Repstad vart forkynninga meir abstrakt frå slutten av 1950-åra, og det vart understreka oftare at fortapinga var biletleg tale og forstått som eit liv utan Gud.

Ein ting er helvete, men kva med himmelen? Dei to danske prestane Birgitte Stimpel og Ole Raakjær (Stimpel & Raakjær, 2016) gjer i artikkelen «Himlen, der forsvandt» greie for ein studie av danske prestar på sjukehus og hospice og deira måte å samtale med pasientar og pårørande om blant anna himmelen og eit liv etter døden. Det viser seg at prestar og lekfolk kan ha ulike tilnærmingar til himmelen. Teologar har hatt ei teosentrisk tilnærming, det vil seie at dei er mest opptekne av at ein kan få sjå Gud etter døden. Mens lekfolk har tenkt ut frå ein meir antroposentrisk modell, som handlar om å møte igjen sine kjære i himmelen. Desse motsetningane er brotne ned i det tjuande hundreåret, og dermed blir det tradisjonelle biletet av himmelen som stad løyst opp, og det kristne håpet blir plassert i «det evige nu» (Stimpel & Raakjær, 2016, s. 21). To av prestane som vart intervjua, tvilte på om dei i det heile kunne seie noko om himmelen, og spørsmålet om korleis himmelen ser ut, vert oppfatta som eit avansert spørsmål, der ein må skilje mellom private, emosjonelle metaforar og fornuftsbaserte tankar. Alle prestane var skeptiske til den antroposentriske oppfatninga av himmelen som ein stad å møte sine kjære. Prestane var likevel opptekne av at det var pasientane som skulle setje dagsordenen, og var villige til å gå inn i ein medmenneskeleg samtale om himmelen som stad med pasienten. Himmelen blir då nærmast eit symbol på kontakten, og det er dei kristne rituala og språket i dei

som snakkar himmelen fram. Begge partar veit like lite om himmelen, og denne mangelen på kunnskap utgjer ei bru mellom partane og gjer at dei begge blir medvandrarar. Sjølv om presten ikkje trur på himmelen som stad, blir han medtruande i samtalar der pasienten trur på det: «Tro på himmel og evighet synes at være et «mellemværende», en hændelse, der opstår i mødet snarere end en essens eller indre kerne» (Stimpel & Raakjær, 2016, s. 25).

Så langt om bakgrunnen for emna, liv, død og livet etter døden, men kvifor studere metaforar om dette? Ein ting er at både livet og døden i seg sjølv er konkrete fenomen i den forstand at vi kan observere om ein person lever eller er livlaus. Men måten vi oppfattar liv og død på, kan vere metaforisk. Uansett vil himmelen og det eventuelle livet etter døden i vår tid vere meir abstrakt eller kanskje eit biletleg fenomen. Då kan det hende at ein metaforanalyse kan gjere både liv, død og livet etter døden meir konkret for oss og samtidig fortelje noko om korleis salmediktaren har tenkt om desse emna.

Eg vil derfor analysere metaforbruken i desse to tekstane med utgangspunkt i følgjande spørsmål:

- 1) Kva for metaforar er brukte om livet, døden og livet etter døden i «Eg veit i himmerik ei borg» og «Eg ser»?
- 2) Kva for førestillingar og tenkjemåtar gjev metaforane uttrykk for?
- 3) Er det skilnad på metaforbruk og tenkjemåte om livet, døden og livet etter døden i dei to salmane?

Før eg presenterer materialet for analyse, som er dei to salmane, vil eg gjere kort greie for det teoretiske fundamentet for analysen.

Tidlegare forskning om metaforar om livet, døden og livet etter døden

Metaforar er måtar å gjere det abstrakte eller ukjende meir konkret gjennom å samanlikne det ukjende eller abstrakte med det kjende og konkrete. Det vi samanliknar med, kallar vi kjeldeområdet, mens det vi omtaler, er målområdet (Lakoff & Johnson, 1980; Lakoff & Turner,

1989). Kjeldeområdet er som oftast konkret og kjent, mens målområdet er meir abstrakt eller ukjent. Slik sett kan vi seie at ein metafor består av koplinga mellom to konseptuelle område, til dømes koplinga mellom målområdet livet og kjeldeområdet årstidene, der vår står for barndom og ungdom, sommar står for vaksenliv, mens haust og vinter står for alderdom. Til dømes er det vanleg å omtale både livet og døden som ei reise. Døden kan sjåast på som ein slutt på reisa eller som avgang for ny reise. Vidare blir livet ofte samanlikna med ein dag og døden med ei natt, der livet er lys og døden mørke. Livet blir også samanlikna med eit år, der årstidene utgjør ulike aldrar i menneskelivet. Vidare kan livet vere framstilt som trældom, og døden som ein frigjerande søvn. I tillegg kan døden samanliknast med eller framstillast som ein person, som t.d. mannen med ljåen, som meiar ned menneske som om dei skulle vere gras. Mennesket blir då samanlikna med ein plante eller til og med eit tre, som har røter, greiner og bladverk. Livet etter døden finst det òg forskning om, blant anna gjort greie for i eit kapittel i denne boka (Johannesen & Askeland, 2018). Her ser vi at døden kan forståast som inngangen til ei ukjend verd, som porten til ein lysande himmel eller som ein evig søvn i pastellfargar. Det finst òg forskning om metaforar om helvete og fortaping, men det er mindre relevant for mitt materiale i dette kapitlet.

Som forskingsspørsmåla implisitt gjev uttrykk for, er det kognitiv og diskursorientert metafor-teori som er grunnlaget for analysen (Lakoff & Johnson, 1980; Semino, 2008; Steen, 2010). Dette er teoriar som går ut frå at det er ein samanheng mellom metaforane vi bruker, og måten vi tenkjer på. Om vi skildrar Gud eller Jesus som konge og brudgom, tenkjer vi for det første at livet etter døden handlar om rikdom, velstand og makt. For det andre ligg det implisitt i tenkjemåten vår at Gud er mann og ikkje kvinne. At dette siste er det vanlegaste i siste utgåva av Norsk salmebok, vart grundig dokumentert av stipendiat i religionsvitskap Hanne Stenvaag då salmeboka sist vart revidert i 2013 (Stenvaag, 2013). Ho fann berre fire salmar som hadde kvinneleg gudsbilete, der Gud var omtalt *som* mor.

Hjernen vår er så å seie litterær på den måten at vi kan både skape og forstå komplekse konstruksjonar som forteljingar, likningar og metaforar.

Det er dette som er grunnlaget for at vi i det heile kan lære språk, hev-
dar Mark Turner (Turner, 1996; 2006). Den metaforiske tenkinga er då
grunnlaget for det menneskelege medvitet og for *både* kvardagspråket
og det litterære språket.

Som før nemnt er det lite snakk om himmel og herlegdom blant
vestlege teologar i dag. Likevel er førestillingar om himmel og livet
etter døden til stades i vestleg folkeleg religion og kunst, gjerne i enkle
salmar som «Hjemme i himlen skal ingen mer gråte», som også er
mykje brukt i gravferder. Her ser vi enno ein metafor om livet etter
døden, nemleg *heime*. Livet er *borte*, mens livet etter døden er *heime*.
Med dette som utgangspunkt skal vi sjå nærmare på dei to salmane i
denne studien.

Om salmane

Spørsmålet om korleis ein skal definere ein salme, har ei lang histo-
rie. Jan Ove Ulstein tek for seg nokre av desse (Ulstein, 2017, s. 187 ff.).
Eit kjenneteikn er at ein salme må kunne syngjast av alle, og ikkje
berre vere ein appell til oss sjøve, men noko vi kan syngje oss opp på.
Salmen må ha både god poesi og ein tone som lyftar, og må dessutan
vere ein forsamlingsong. Ulstein støttar seg på Anders Aschim, som
siterer lyrikaren og salmediktaren Oskar Stein Bjørlykke: «Ein salme
er eit dikt som kan syngjast i kyrkja. Ein god salme er eit dikt det er
godt å syngje i kyrkja» (Aschim, 2016, s. 191). «Eg veit i himmerik ei
borg» er ein slik salme. Salmen med ein folketone frå Hallingdal er med
i *Norsk salmebok* frå 2013, der han er plassert under overskrifta «Det
kristne håpet». Salmen er opphaveleg frå før år 1600, og er omsett frå
den tyske salmen «Ich weiss ein ewiges Himmelreich» til nynorsk av
Bernt Støylen i 1905. Salmen har også røter tilbake til den sentimen-
tale tyske skillingsvisa «Es liegt ein Schloss in Österreich», ei vise som
har spela ei viktig rolle i songtradisjonen. Hovudmetaforen i salmen,
slottet eller borga, er nok henta frå denne folkelege tradisjonen, ein tra-
disjon som også Luther byggjer på i salmen «Vår Gud han er så fast ei
borg». Hovudpersonen i salmen er ein fattig ferdamann, som også er

ein vanleg metafor i den folkelege tradisjonen heilt opp til våre dagar. Det er grunn til å tru at salmen har henta noko av livskrafta si frå dette feltet (Olav Solberg, personleg kommunikasjon, e-post 1.12.17). Borger eller slott var elles noko som var kjent, og som mange hadde rett for auga i Tyskland i mellomalderen.

Også Bjørn Eidsvåg er representert i *Norsk salmebok*, med i alt fem salmar, men «Eg ser» er ikkje blant dei. Grunnen skal visst vere at songen er vanskeleg å syngje som fellessong, men likevel vil mange meine at «Eg ser» er ein salme, blant anna fordi den er mykje brukt i kyrkja, både i bryllaup og i gravferder. Songen var føreslegen til å vere med i den nye salmeboka, men kom ikkje med. Eidsvåg sjølv meinte at songen ikkje er ein salme, og røper etter Ulsteins mening kanskje eit strengare salmesyn enn salmebokkomiteen. Vidare seier Ulstein dette om kvaliteten på teksten til «Eg ser»:

Men det er ei uhyre sterk tekst, i munnen på ein medvandrar som viser seg å vere Jesus. Songen er så sterk at han har redda liv. Då eg arbeidde med ein større artikkel om Eidsvåg, fekk eg ei historie frå ein forfattarkollega. Songen hadde bokstaveleg tala redda livet hennar. Han løyste ut ein gråt som løyste, og ho tok ikkje livet sitt. (Ulstein, 2017, s. 194)

Som analysen nedanfor vil vise, handlar songen om ein medvandrar på livets veg, men om denne medvandraren er Jesus, er ei anna sak. Her kjem det truleg an på samanhengen teksten vert brukt i.

Ein nøkkel til å forstå teksten kan vere Eidsvåg sjølv, som medieaktør og populærartist er han «kjendis» og får dermed innpass både hos kyrkjegjengarar og «kyrkjeframande». Dette fører også til at teksten vert uvanleg open, noko eg skal kome inn på i analysen nedanfor.

Eidsvåg har sjølv fortalt til *Stavanger Aftenblad* at songen vart til på eit kvarters tid då han skulle halde ei preike mens han var prest på Lier psykiatriske sjukehus i 1983 (https://no.wikipedia.org/wiki/Eg_ser). Det var gjennombrotssongen hans og er også blitt omtalt som den viktigaste songen han har skrive. Songen er med i *Tillegg til Norsk Salmebok* frå 1997 og kan vel av den grunn også kallast ein salme.

Her er begge salmane ved sida av kvarandre:

Eg veit i himmerik ei borg	Eg ser
<p>1. Eg veit i himmerik ei borg, ho skin som soli klåre, der er kje synder eller sorg, der er kje gråt og tåre.</p> <p>2. Der inne bur Guds eigen Son i herlegdom og æra, han er mi trøyst og trygge von, hjá honom eg skal vera.</p> <p>3. Eg er ein fattig ferdamann, må mine vegar fara herfrå og til mitt fedreland, Gud, meg på vegen vara!</p> <p>Kristus</p> <p>4. Eg med mitt blod deg dyrt har løyst, eg inn til deg vil treda, og gjeva hjarta mod og trøyst og venda sorg til gleda.</p> <p>5. Er du meg tru og bruka vil Guds ord og sakramente, di synd er gløymd, di sorg vert still, di heimferd glad du vente!</p> <p>6. Når verdi all som drivesand med gull og gleda viker, då stend eg ved di høgare hand, ein ven som aldri sviker.</p> <p>Kyrkjelyden</p> <p>7. Eg fattig hit til verda kom og rann av ringe røter, fer herifrå med handi tom, og dødens vald meg møter.</p> <p>8. Men visst eg veit ein morgon renn då dødens natt skal enda, min lekam opp or gravi stend og evig fryd får kjenna.</p> <p>9. Så hjelp oss du, vår Herre Krist, Ditt blod for oss har runne: Din beiske død har sant og visst oss himmelriket vunne.</p> <p>10. Me takkar deg til evig tid, Gud Fader, alle saman, for du er oss så mild og blid i Jesus Kristus! Amen.</p>	<p>Eg ser at du e trøtt, men eg kan ikkje gå alle skrittå for deg. Du må gå de sjøl, men eg vil gå de med deg, eg vil gå de med deg.</p> <p>Eg ser du har det vondt, men eg kan ikkje grina alle tårene for deg. Du må grina de sjøl, men eg vil grina med deg, eg vil grina med deg.</p> <p>Eg ser du vil gi opp, men eg kan ikkje leva livet for deg. Du må leva det sjøl, men eg vil leva med deg, eg vil leva med deg.</p> <p>Eg ser at du e redd, men eg kan ikkje gå i døden for deg. Du må smaka han sjøl, men eg gjer død til liv for deg, eg gjer død til liv for deg. Eg har gjort død til liv for deg.¹</p>
Tysk, før 1600, omsett av Bernt Støylen, 1905	Bjørn Eidsvåg, 1983

1 Bjørn Eidsvågs «Eg ser»© Kirkelig kulturverksted. Henta frå: <http://www.bjorneidsvag.no/album/passe-gal/sanger/eg-ser>. Brukt i samsvar med sitatretten. Songteksten er ikkje omfatta av CC-BY 4.0-lisensen til boka, og kan ikkje bli gitt att utan løyve frå den som har rettane.

I diktanalysar er det vanleg å bruke termen strofe om større einingar og verslinje om ei enkelt linje i strofa. I denne analysen held eg meg til dei folkelege termene, som blir vers og linje. Som ein ser, har salmane ulik form. Salmen «Eg veit i himmerik ei borg» er forma som ein dialog mellom kyrkjelyden og Kristus. Kyrkjelyden syng om det vanskelege livet og om håpet i himmelen, mens Kristus syng om kva som ventar på den andre sida, og om kva kyrkjelyden må gjere for at håpet skal bli oppfylt. Salmen har heile ti vers, og det er fire linjer med enderim og fast rimmønster abab i alle versa. I gravferder er det mest vanleg å syngje berre fire vers, og det er som regel vers 1, 2, 3 og 8. Utvalet av nokre få vers er ifølgje Stig Wernø Holter «noe som naturlegvis tilslører salmens indre struktur og mening» (Holter, 2011, s. 291). I analysen nedanfor vil eg derfor ta for meg alle versa i salmen.

«Eg ser» har fire vers, der dei tre første har seks linjer og det siste har åtte linjer. Her er det berre ein person som fører ordet, og som forklarar at det finst håp i det håplause for den som har kome så langt ned at han eller ho vil gje opp livet. Håpet ligg i at det finst ein medvandrar som er villig til å vere der midt i det som er vanskeleg.

Det er elles verdt å merke seg at salmane er ulike med omsyn til språkleg form. «Eg veit i himmerik ei borg» er skriven på normert nynorsk, rett nok ikkje etter den siste rettskrivinga for skulen, der i-mål (soli) ikkje lenger er innanfor norma, mens «Eg ser» er skriven på dialekt frå Sauda-traktene, Rogaland, der Eidsvåg kjem frå. Det er ikkje svært vanleg med salmar på dialekt, og i nokre høve kan dialekt føre til at salmen får eit mindre høgtideleg preg, og at salmen framstår som nærmare livet og det menneskelege.

Metaforar i salmane

I denne delen vil eg ta for meg ein og ein salme, ved først å omtale metaforar om livet, deretter metaforar om døden og til sist metaforar om livet etter døden.

Eg veit i himmerik ei borg

Metaforar om livet finn vi i vers 3, 6 og 7. Først om metaforar i vers 3:

Eg er ein fattig ferdamann,
må mine vegar fara

herfrå og til mitt fedreland,
Gud, meg på vegen vara!

Eg-personen framstiller seg sjølv som ein *fattig ferdamann* på *ein veg*, eit kjent pilegrimsmotiv og ein kjend metafor frå mellomalderen, og målet for reisa er *fedrelandet*. Her ser vi med andre ord at livet er framstilt som ei farleg reise frå *ein framand stad* (livet på jorda) til ein *heimstad eller eit fedreland* (himmelen). Vegane er ikkje trygge, og Gud er framstilt som ein vaktmann eller *bergingsmann* på den farlege reisa.

Meir om livet kjem i vers 6:

Når verdi all som drivesand
med gull og gleda viker,
då stend eg ved di høgre hand,
ein ven som aldri sviker.

Verda eller menneskelivet utan Gud er likna med *drivesand*, som noko som ikkje er varig, og det er heller ikkje gull og gleder i verda. Då er det at følgjesveinen og medvandrareren Kristus står ved *menneskets høgre hand* som *ein ven utan svik*, nærmast som *ein klippe*. At det er høgre handa og ikkje venstre, er ein referanse til fleire stader i Bibelen, der det blir vist til at Gud grip den truande si høgre hand, ut frå at den høgre sida er rekna for å vere den gjævaste (Holter, 2011, s. 291).

Dei siste metaforane om livet i denne salmen finn vi i vers 7:

Eg fattig hit til verda kom
og rann av ringe røter,
fer herifrå med handi tom,
og dødens vald meg møter.

Her ser vi at fattigdommen igjen blir understreka, og at mennesket blir framstilt som eit *tre* eller ein plante med røter, som også er svake eller fattigslege (ringe røter). Det fattigslege blir igjen understreka av at eg-personen reiser med *handi tom*. I siste linje møter eg-personen døden.

«Eg veit i himmerik ei borg» omtaler døden i vers sju og ni. Dei to siste linjene i vers sju er slik:

fer herifrå med handi tom
og dødens vald meg møter.

Gjennom uttrykket *fer herifrå* blir også døden metaforisert som ei reise, og gjennom uttrykket *dødens vald*, som er ei personifisering, blir døden framstilt som ein valdeleg person. Også i vers ni møter vi døden, gjennom at Kristi blod «har runne» og gjennom uttrykket *din beiske død*. Vår motstand mot døden blir her framstilt med hjelp av metaforar knytte til smak, eller som ei gift. Når noko smakar beiskt, vil vi gjerne spytte det ut og ikkje ta imot det eller svelgje det.

Vidare teiknar salmen eit bilete av livet etter døden gjennom dei to første versa:

Eg veit i himmerik ei borg,
ho skin som soli klåre,
der er kje synder eller sorg,
der er kje gråt og tåre.

Der inne bur Guds eigen Son
i herlegdom og æra,
han er mi trøyst og trygge von,
hjá honom eg skal vera.

Her stig det fram eit bilete av ei borg, eit gullslott, ein opphøgd og opplyst stad som er bustaden til Guds eigen son, eit trygt og godt haldepunkt for eg-et i salmen. I det verdslege, tyske førelegget til salmen vart metaforen *slott* brukt. Borg, som er brukt i den norske salmen, er innført av Støylen og ifølgje Holter truleg inspirert av Salme 46. Holter peikar også på at resten av strofa refererer til visjonen om det nye Jerusalem i Openberinga 21 (Holter, 2011, s. 291). Det er til den skinande borga den fattige ferdamannen har tenkt seg etter døden. Men han må gjennom døden før dette kan skje, i det åttande og niande verset:

Men visst eg veit ein morgon renn
då dødens natt skal enda,
min lekam opp or gravi stend
og evig fryd får kjenna.

Så hjelp oss du, vår Herre Krist,
Ditt blod for oss har runne:
Din beiske død har sant og visst
oss himmelriket vunne.

Her kjem metaforane på rekkje og rad: Tida er framstilt som ei elv, der morgonen renn fram. Livet er morgon, og døden er natt. Og etter døden kjem oppstoda, der lekamen både bokstaveleg og metaforisk tala reiser seg frå grava til ein tilstand av evig liv og evig fryd. Vidare er kampen med døden vunnen gjennom Kristi død, og dermed er det himmelen som er målet og meininga med livet. Det siste verset i salmen er då også formulert som ein takk for denne store gåva. Slik sett står denne salmen for eit klassisk håp om evig liv, ved at han framstiller døden som inngang til eit nytt liv.

Eg ser

Den første metaforen vi møter i Eidsvågs tekst, er knytt til verbet å sjå. «Eg ser» er gjentatt mange gongar gjennom teksten, gjennom at eg-personen ser at den andre er trøytt, har det vondt, vil gråte og vil gje opp å leve. Her blir det etablert eit konvensjonelt metaforisk band mellom å sjå og å forstå, eit samband som er så kvardagsleg og vanleg at det er nesten umerkeleg. Også i Eidsvågs tekst er livet *ei reise*, der det er snakk om å gå til fots. Og det finst ein medvandrar, med evne til å sjå og forstå. Livet er framstilt som ei lang og tung reise, som ein *kamp* som medfører mange skritt og tårer, men medvandraren er ikkje framstilt som ei klippe, slik Kristus står fram i den første salmen. Medvandraren kan heller ikkje love så mykje som Kristus kan, men han lovar å *gå saman* og *gråte saman* med den lidande. I tredje vers kjem den dramatiske metaforen: «Eg ser du vil *gje opp*». Når livet er ein kamp, vil det å gje opp bety det same som å gje opp kampen, å resignere, eller også ta sitt eige liv. Det motsette av gje opp er å halde fram med å kjempe og leve livet sitt. Også her må medvandraren vedgå at han ikkje kan leve livet for den andre: «eg kan ikkje leva livet for deg, du må leva det sjølv, men eg vil leva med deg.» I denne strofa ligg døden og lurar som eit val og som eit alternativ til å leve, men døden viser seg ikkje tydeleg før i det fjerde og siste verset.

Metaforar knytte til reise og smak finn vi også i «Eg ser» i det siste verset:

Eg ser at du e redd,
men eg kan ikkje gå i døden for deg.
Du må smaka han sjøl,

Her er det uttrykket *gå i døden* og *smaka han* som står for dei same kjeldeområda som i den første salmen, men her er ikkje sjølve smakstypen omtalt. Å smake her står for å ta *ein liten bit av*, og at det då er slik at døden høyrer med til livet. Døden blir då ikkje berre slutten av livet, men også ein del av livet som alltid er med oss, og som vi må forsone oss med.

Ved første gjennomlesing av Eidsvågs tekst tenkte eg at dette er ein tekst som først og fremst handlar om livet og litt om døden, men at det ikkje er spor av noko liv etter døden i salmen. Men etter kvart har eg tenkt meg fram til at dei fire siste linjene *kan* handle om livet etter døden:

men eg gjer død til liv for deg,
 eg gjer død til liv for deg.
 Eg har gjort død til liv for deg.

Om ein forstår eg-personen som Kristus, vil den tradisjonelt kristne forståinga av Kristi død og oppstode kunne stå for det å gjere død til liv. Men ein kan også tenkje seg at død her skal forståast metaforisk og ikkje bokstaveleg. Ein som er full av sorg, vil kunne kjenne seg som å vere død, sjølv om han eller ho er i live. Då opnar teksten for ei forståing av at eg-personen og medvandrarar kan vere eit medmenneske til hjelp og støtte i bratte bakkar på livsvegen. Men samtidig vil den siste setninga: «Eg har gjort liv til død for deg» igjen styre tankane i retning av Jesu død på korset og ei kristen tolking. Men her vil som sagt samanhengen salmen blir brukt i, kunne avgjere korleis han blir forstått.

Oppsummering av funn

Innleiingsvis presenterte eg tre spørsmål om kva metaforar som er brukte om livet, døden og livet etter døden i dei to salmane, kva førestillingar og tenkjemåtar metaforane er uttrykk for, og om det er skilnad på metaforbruk og tenkjemåtar i dei to salmane.

For det første er det mange konvensjonelle metaforar i begge salmane, mens det er meir litterære og tydelege metaforar, som til dømes borga i himmelriket, i den første salmen. Dei konvensjonelle metaforane i begge salmane framstiller livet som ei hard og slitsam reise, og som ein strid

eller kamp. Begge salmane har metaforar om ein følgesvein på reisa, Kristus i den første salmen og kanskje Kristus eller eit medmenneske i den andre. Som eg var inne på tidlegare, hevdar Jan Ove Ulstein at medvandraren er Kristus. Andre lesarar har fortalt meg at dei har sett for seg at det er eit medmenneske som snakkar, og at salmen ikkje har noko spesifikt kristent innhald for dei. «Eg ser» er med andre ord ein open tekst (Eco, 1984), ein tekst som inviterer til fleire tolkingar, mens ein lukka tekst er ein som inviterer til ei bestemt tolking. I ein open tekst er det samanhengen som avgjer korleis medvandraren og metaforane blir oppfatta. I den første salmen, som er ein opplagt kristen tekst, er det også sagt rett ut at medvandraren er Kristus, ein følgesvein som aldri svik. Den andre salmen, derimot, kan tolkast både kristent og humanistisk, alt etter kva kontekst salmen blir brukt i. Dermed vil det også vere ulik forståing av kva døden er i dei to salmane.

I begge salmane er døden framstilt som noko ein smakar på, og som smakar vondt. Men i den første salmen er døden samtidig ei trøyst og ein inngang til ei ny reise mot evig liv og evig fryd og fest i ei sterkt opplyst borg, og lyset spelar ei viktig rolle. Dette kan ha samanheng med at det er ein eldre tekst, frå før 1600. Som vi såg i Olav Solbergs kapittel i denne boka, har Umberto Eco (1986) funne at mellomalderestetikken var prega av det skinande lyset, som representerer både himmelsk og jordisk venleik.

I den andre salmen, derimot, er både liv og død prega av mørke, og i tillegg kan både liv og død oppfattast som metaforar for tilstandar, som å vere frisk eller deprimert, særleg om konteksten er ikkje-kyrkjeleg.

Ingen av salmane oppfattar døden som søvn eller kvile, og det er heller ikkje metaforar knytte til helvete og fortaping i dei. Dette er interessant sett i lys av at det er så stor skilnad i alder mellom tekstane. Ein skulle kanskje tenkt at helvete ville vere til stades i ein tekst som er så nær mellomalderen. I den grad denne salmen er del av folkeleg kristendom, kan Repstad ha rett i at folkeleg kristendom kan ha vore mjukare enn kristendommen hos helvetesorienterte omvendingspredikantar.

Når det gjeld spørsmålet om metaforane er teosentriske eller antroposentriske, om målet er å møte Gud eller å møte sine kjære etter døden (sjå side 37), er den første salmen opplagt teosentrisk, mens den andre salmen

ikkje tek opp dette spørsmålet direkte. I den grad himmelen finst, er han flytta ned på jorda gjennom samtalar mellom den som lid, og den som ser og forstår. På dette området plasserer «Eg ser» seg i det meir terapeutiske feltet saman med danske prestar som ikkje kan snakke om himmel, men er medtruande i samtalar der den andre trur på ein himmel.

I den grad Gud er til stades i salmane, korleis er så gudsbiletet med omsyn til kjønn? I den første salmen er det opplagt at Gud er mann, i og med at det er Kristus, Guds son, som snakkar. Dette er då også det vanlege i både eldre og nyare salmebøker (Stenvag, 2013). I den andre salmen kan Gud vere ein mann, men også eit medmenneske, som då vil kunne vere både kvinne og mann.

Språket vårt om Gud, liv og død er nedarva, og vi er delvis fanga i dei metaforane vi har arva gjennom tidene. Særleg er dette relevant for religiøs språkbruk og salmar, som oftast har Bibelen som grunnlag. Å endre patriarkalsk orienterte metaforar vil vere å likne med eit sisyfosarbeid, sjølv om det *finst* måtar å endre verda på, også språkleg:

Når feministpresten Gyrid Gunnes skriv eller syng salmar, erstattar ho alltid «fader» med «moder». «Ideelt sett burde man bruke begge pronomenene, men i en tradisjon hvor de fleste bruker «han» er det viktig å si «hun». Enn så lenge, sier feministpresten Gyrid Gunnes.» (*Klassekampen* 23. februar 2013, s. 10.)

Mens vi ventar på at metaforane om Gud skal endre seg og gje oss bilete av både mann og kvinne, kan vi halde fast på metaforane om ein forståande følgjesvein som seier «Eg ser», og ei klar og skinande borg som ventar på oss i «himmerik».

Referansar

- Eco, Umberto (1984). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Holter, Stig Wernø (2011). Eg veit i himmerik ei borg. I Stig Wernø Holter, Ragnar Grøm & Vigdis Berland Øystese (Red.), *Nytt norsk salmeleksikon*. B1:A-G. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Johannesen, Aud, & Askeland, Norunn (2018). Metaforer om sykdom og død – en litteraturoversikt. I Aud Johannesen, Norunn Askeland, Iben Brinch Jørgensen &

- Jorun Ulvestad (Red.), *Døden i livet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.40>.
- Lakoff, George, & Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George, & Turner, Mark (1989). *More Than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Leer-Salvesen, Bjarte (2011). *Levende håp: En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Avhandling for graden philosophiae doctor (PhD), Fakultet for humaniora og pedagogikk, Institutt for religion, filosofi og historie, Universitetet i Agder.
- Repstad, Pål (2015). Fortapelse og feelgood. Endringer i synet på helvete og fortapelse. *Teologisk tidsskrift*, nr. 1, 2015, 65–85.
- Solberg, Olav (2018). På tvers av døden. Grensa mellom levande og døde i kulturhistorisk lys. I Aud Johannesen, Norunn Askeland, Iben Brinch Jørgensen & Jorun Ulvestad (Red.), *Døden i livet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.40>.
- Stenvaag, Hanne (2013). Salmebok gjør Gud til mann. *Verdidebatt.no*. Lesedato 19.03.17.
- Stimpel, Birgitte Bjørn, & Raakjær, Ole (2016). Himlen, der forsvandt. *Omsorg*, nr. 1, 2016, 20–25.
- Turner, Mark (1996). *The Literary Mind. The Origins of Thought and Language*. Oxford: Oxford University Press, US.
- Turner, Mark (2006). *The Artful Mind. Cognitive Science and the Riddle of Human Creativity*. Oxford: Oxford University Press.
- Ulstein, Jan Ove (2017). Salmar på dialekt? – Litt om lokalisering av trusuttrykk. *Kirke og kultur*, nr 2, 2017, 187–199.